

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК: 261.7 (477)

Оксана Волинець

Національний університет «Львівська політехніка»

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ПРО ДЖЕРЕЛА СУЧАСНОЇ КРИЗИ ЦІННОСТЕЙ

© Волинець О., 2015

Проаналізовано точку зору Католицької Церкви на стан та витoki сучасної кризи універсальних цінностей у плюралістичних суспільствах Західної Європи. На основі системного підходу, структурно-функціонального методу та контент-аналізу досліджено негативний вплив матеріалістичного, утилітарного світогляду на розвиток соціально-політичної дійсності та проблему гарантування та дотримання прав людини та її гідності.

Ключові слова: Католицька Церква, цінності, криза, справедливість гідність людини, суспільство.

Oksana Volynets

CATHOLIC CHURCH ABOUT SOURCES OF MODERN VALUE CRISIS

© Volynets Oksana, 2015

This particular research analyses the Catholic Church's position on the sources of modern universal value crisis in pluralistic societies. It has been analysed the recognition of threats to human rights, which are fraught with modern materialistic society based on the principles of utilitarianism and commercialism. They were made on the basis of a systematic approach, structural-functional analysis method and content analysis. Within this context, there was given the review of postulates in which Catholic Church gives its understanding of human rights and dignity.

Exploring the observance of human values in modern society and their references, we have analysed nine aspects that are the sources of the present crisis of values. At the same time, they are causing crisis depression, which by itself calls into question the very concept of justice.

We analyse the interdependence of secularization and greediness as its consequence. Also we discover the greed approach to the interpretation of the concept of universal values. It is noted that the transfer of the religious dimension of every single human being in the plane of individual choice and exclusion of religious principle of social life is not conducive to respect universal values. Meanwhile, it denies the importance of the religious factor in the formation of modern European societies.

Exploring the origins of stress in modern Europe and threats to the preservation of peace, there was done the analysis of four principles of human society arising from the

Catholic Church postulates which had been proposed by Pope Francis. Those can become a versatile tool to overcome the negative effects of the current crisis of values.

Key words: Catholic Church, values, crisis, justice, human dignity, and society.

Сьогодні перед усім глобалізованим світом надзвичайно актуально постає питання побудови суспільного устрою, що ґрунтується на засадах справедливості та визнання найвищою цінністю людську особу. Однак через домінування в сучасному світі виключно критерію власності і корисності, людина, її гідність і права, а також універсальні цінності наражаються на серйозну небезпеку абсолютного ігнорування, що ставить під сумнів саме поняття справедливості. Християнська антропологія трактує поняття справедливості, як «постійне і тверде бажання віддати Богові і ближньому те, що їм належить» [7, С. 429]. З суб'єктивного погляду справедливість втілюється у поведінці, в основу якої покладено прагнення бачити в іншому особу, натомість з об'єктивної точки зору вона становить головний критерій моральності міжособистісного і суспільного середовища.

Джерельною базою для написання роботи стали основні документи Католицької Церкви на суспільну тематику, серед яких: Катехизм Католицької Церкви, енцикліки та Апостольські послання Римських Архієреїв, праці провідних католицьких вчених, зокрема, Ж. П. Віллема, Й. Гьофнера, К. Коха, Ю. Майки, Й. Ратцінгера, у яких велику увагу приділено дослідженню витоків кризи універсальних цінностей в сучасних плюралістичних суспільствах. Для дослідника вони становлять особливий інтерес, оскільки рекомендації, що містяться у цих документах, можуть бути корисними для подолання сучасної кризи універсальних цінностей в Україні. Однак недослідженим залишається питання згубного впливу тероризму та гібридних війн на дотримання універсальних цінностей, яке набрало в сучасних реаліях в Україні особливо гострого характеру.

Мета роботи – проаналізувати точку зору Католицької Церкви на сучасний кризовий стан універсальних цінностей у плюралістичних суспільствах, дослідити позиції католицизму щодо суспільно-політичних, моральних та духовних джерел кризи та шляхів її подолання.

Перетворення світу – це нагальна потреба, своєрідний знак часу, відповіддю на який має бути насамперед взаємна любов як найпотужніше знаряддя змін на особистісному та суспільному рівнях. Основний закон людської досконалості, а отже, опосередковано і перетворення світу, – це заповідь любові. Ця заповідь має стати остаточним мірилом і принципом розвитку людських відносин. Значення та цінність людської особи, її суспільних відносин і діяльності у світі беруть свої початки у тринітарній Любові, яка була отримана через Одкровення. Позиція Католицької Церкви у тлумаченні універсальних цінностей, які походять з Одкровення і людської природи, відзначається послідовністю і постійним оновленням, вона не залежить від різних культур, ідеологій, поглядів, а є постійним вченням, яке ґрунтується на власних принципах, критеріях судження та напрямках дій, водночас будучи відкритою та здатною оновлюватись під впливом нових речей. Вчення Католицької Церкви постійно зазнає необхідних і вчасних модифікацій, спричинених історичними змінами і безперервним потоком подій, які позначаються на житті людей і суспільств, при цьому не змінюючи під їх впливом свою природу. Не закриваючись і не ховаючись від світу, Церква звертається до людини в екзистенціальних та історичних умовах її життя, вказуючи шлях справедливості і миру. Вона не намагається вписати соціально-політичну дійсність у жорстку схему [13, С. 259], а швидше є джерелом новаторства і творчості. Відтак «методом Церкви є повага свободи за незмінного визнання трансцендентності гідності людської особи» [13, С. 259]. Неможливість людини пізнати свою сутність як творіння породжує тоталітарні системи, які принижують усіх і не визнають людину як таку. «Заперечення морального принципу, заперечення органу пізнання, який ми називаємо совістю і який стоїть понад усілякими спеціалізаціями, – зазначає Й. Ратцінгер, – заперечує саму людину» [12, С. 47].

Аналізуючи небезпеки посткомуністичної доби, Іван Павло II виділяв три основні загрози, які можуть виникати в майбутньому, зокрема: повернення тоталітаризму і авторитаризму; зростання суспільних взаємовідносин, що ґрунтується на споживацьких засадах; поява нових форм

релігійного та ідеологічного фундаменталізму [9, С. 453]. Зіставляючи системи універсальних, традиційних для Європи цінностей та утилітарних цінностей, Іван Павло II зауважував, що наступальний і навіть агресивний вплив споживацтва як явища, як способу життя є недостойним і шкідливим для фізичного і духовного життя людини саме «тому, що в розвинених країнах ведеться інколи перебільшена пропаганда чисто утилітарних цінностей, збуджуючи інстинкти і непереборне прагнення негайного задоволення всіх бажань, що утруднює визнання ієрархії істинних цінностей людського існування» [13, С. 231].

Утилітаризм таїть в собі серйозні небезпеки, які загалом можна охарактеризувати як хворобу процвітаючих суспільств. Серед джерел «хвороби» матеріалістичного суспільства папа Іван Павло II виділяв такі: 1) втрата сенсу життя і прагнення не до духовного удосконалення, а до отримання все більших матеріальних благ; 2) екологічна проблема, для якої характерний не лише шкідливий вплив на оточуюче середовище, а й нищення суспільного середовища; 3) криза моральності, втрата цілісного бачення людини, яке б охоплювало усі сфери її буття і всю сукупність матеріальних і духовних цінностей, завдяки яким людина знаходить себе і своє місце у світі [9, С. 454–455]. Натомість абсолютизація науково-технічного прогресу та «дарованих» ним матеріальних благ приводить людину до «відчуження, коли мета і засоби міняються місцями» [13, С. 250]. Коли людина не вбачає сама в собі та іншому найвищої цінності, вона втрачає можливість відчутти повною мірою свою людськість і стає нездатною до солідаризації з іншими людьми [13, С. 250]. Виходом із ситуації є повернення до визнання трансцендентної сутності людини та побудова суспільного устрою, що ґрунтується на засадах «зобов'язуючої етики», що стане гарантом справжнього гуманізму [5, С. 32].

У праці «Пам'ять та ідентичність» Іван Павло II зауважував, що у XX ст. в умовах конкуренції між «трьома світами», Церква відчула потребу по-іншому формулювати своє суспільне завдання. Якщо у Західній Європі («перший світ» – капіталістичний) церква наголошувала на дотриманні справедливості в умовах соціального прогресу, натомість у відносинах зі Східною Європою («другим світом» – комуністичним) церква стала на позицію оборони прав людини і прав націй. Щодо «третього світу» – країн, що розвиваються, Церква активно включилася у процес викриття несправедливості у розподілі благ між окремими групами та цілими регіонами (Північ – Південь) [6, С. 126]. Безумовно, така позиція Католицької Церкви продемонструвала її готовність до постійного і послідовного обстоювання гідності людської особи, зауважимо, не лише християн-католиків.

Сьогодні у більшості держав світу утвердилось переконання в тому, що демократія, хоч і не здатна створити ідеальне суспільство, однак вона є тією системою правління, яка найадекватніше відповідає запитам суспільства, оскільки у ній якнайповніше гарантуються людські свободи та дотримуються права людини. Метою спільноти оголошується забезпечення права особи на реалізацію своєї свободи. При цьому сама спільнота не є абсолютною цінністю. Її завдання полягає у забезпеченні особі права на гідне існування та користування свободою. Індивідуальна свобода, яка перебуває за межами ієрархії свобод, може бути безмістовною і навіть антигуманною. Отже, «людській свободі потрібен сенс. Він полягає у тому, щоб забезпечити права людини, а точніше – блага спільноти та блага особи» [12, С. 55].

Згідно з позицією Католицької Церкви, захист гідності особи виводиться із трьох постулатів:

– лише окрема особа є субстанцією, а суспільство – це лише впорядкована і відносна єдність, яка є сукупністю суспільно-політичних відносин. Суспільство не існує поза окремими людьми та незалежно від них;

– першочерговість спільного блага стосовно блага окремої людини дійсна лише тоді, коли людина як член певного організованого соціуму має щодо нього конкретні зобов'язання;

– остаточною метою суспільного буття кожної людини є її вдосконалення [5, С. 57–58].

Аналізуючи стан дотримання людських цінностей та джерела «випаровування цінностей», кардинал Курт Кох виділяє дев'ять аспектів сучасного суспільства:

– плюралізм цінностей і конкуренція цінностей: плюралістичне суспільство;

– байдужість до цінностей і домінування певної цінності: суспільство з нейтральним світоглядом:

- успіх як найвища цінність і прикре становище неуспішних: суспільство успіху;
- катастрофічний брак жіночих цінностей: переважно патріархальне суспільство;
- приватизація цінностей: диференційоване суспільство;
- стійкий імунітет проти етичних цінностей: технізоване суспільство;
- товарні стосунки чи товариські стосунки: телевізоване суспільство;
- інституалізація людських цінностей: професіоналізоване суспільство;
- зникнення авторитаризму і високий рівень індивідуалізму: вільне суспільство [8, С. 103–122].

Враховуючи сказане, можна констатувати, що у сучасних європейських суспільствах людські цінності перебувають у кризовому стані і потребують пошуку засобів та новітніх методів їх порятунку і відродження. У цьому контексті особливо актуально постає питання пошуку оптимальних моделей співпраці держави, суспільства та Церкви у руслі відновлення втрачених у ході історичного розвитку християнських цінностей, які впродовж віків визначали хід та творили моральну основу суспільно-політичного розвитку Європи. При цьому недопустимим є авторитарне нав'язування християнами своїх переконань. В умовах сучасних вільних суспільств риторика Церкви змінюється та спрямовується на впровадження моделі мистецтва переконання, що ґрунтується на солідарності. Звідси здатність і готовність до діалогу в сучасному вільному суспільстві стає запорукою спадкоємства віри у сенсі нагального завдання з порятунку людських цінностей.

Якщо абстрагуватися від національних особливостей європейських країн, то можна зауважити, що важливою ознакою європейської культури є діалог між вірою і розумом, релігією та секуляризованим суспільством, духовною та світською сферами життя. Сучасна Європа сформувалась у процесі взаємопроникнення культур та характерних для них способів співіснування світського і духовного. Наслідком секуляризації стала поява в Європі тієї, чи іншої форми лаїчності, яка набрала характеру загального надбання в тому сенсі, що сьогодні європейці живуть «у суспільстві та при уряді, які відмовилися вбачати свою основу та свого гаранта в Бозі, в релігійній трансцендентності» [4, С. 47]. Секуляризовані європейські суспільства з позиції лаїцизму спробували переосмислити саме поняття та сутність універсальних християнських цінностей, запропонувавши такий аргумент: «...цінності можуть бути універсальними лише у тому разі, якщо вони не мають жодного джерела, а вказувати, навіть у плюралістичний спосіб на джерела цих універсальних цінностей, – це означає замахуватися на їх універсальний характер» [4, С. 113]. Така концепція «лаїчного утримання» передбачає релігійний вибір громадян лише у приватній сфері і неможливість такого вибору у громадській сфері. Відмова навіть у цілком лаїчний спосіб визнати свою релігійну спадщину у формуванні демократичних засад Європи є «історичною, філософською та соціологічною помилкою» [4, С. 114].

Сьогодні Європа переживає період глибокого зламу. У його основі лежать як політичні інтереси – несподівані і стрімкі процеси у Східній Європі, зокрема в Україні, так і економічні, які, з одного боку, випливають із завдання творення єдиного європейського економічного простору, а з іншого, – вимагають адекватної реакції, зокрема, економічних санкцій, спрямованих на зупинення агресивної політики Росії. Перед Європою гостро постала проблема збереження миру, без якого неможливим стає сама постановка питання про дотримання людських цінностей, насамперед права на життя. Безумовно в сучасному плюралістичному вільному та водночас секуляризованому суспільстві умовою порятунку людських цінностей стає здатність та готовність держави, суспільства та Церкви до конструктивного діалогу. Після II Ватиканського Собору з'явилися, а сьогодні значно розширилися численні форми взаємодії між державними і церковними установами, зокрема, благодійного та філантропічного спрямування. Особливого значення набуває співпраця у гуманітарних та волонтерських організаціях, участь у діяльності яких «...є для молодих людей школою життя, яка привчає їх до солідарності й готовності давати не тільки щось, а й самих себе. У такий спосіб вона протиставляє антикультурі смерті... любов, яка не шукає самої себе, а в готовності загубити себе для іншого... стає культурою життя» [2, С. 46]. Венедикт XVI зауважує, що зростання кількості різноманітних організацій, метою яких є служіння людині, пояснюється тим, що «імператив любові до ближнього Творець вписав у саму сутність людини» [2, С. 47], а

«любов у правді... не є нашим витвором, є нашим даром» [1, С. 125]. Безумовно діяльність благодійних структур важко переоцінити, однак їх самих для подолання проблеми є недостатньо. Відтак пошук адекватного суспільно-політичного устрою, що ґрунтується на засадах гуманізму – це завдання кожного покоління, яке «...повинно робити свій власний внесок у встановлення переконливого порядку свободи і добра, який буде для нащадків як орієнтир для правильного використання людської свободи і тим самим дасть – у межах людських можливостей – певну гарантію для майбутнього» [3, С. 30–31].

Сьогодні християни Європи постають перед низкою викликів, серед яких: історичний, еклезіальний, екуменічний, культурний, національний, етично-політичний [8, С. 199–208]. Усі ці виклики є своєрідними знаками часу, які важливо усвідомити, і скориставшись кайросом, спробувати відкрити нові горизонти для відродження християнського бачення людських цінностей. Особливого значення в умовах сьогодення набуває етично-політичний виклик, який вимагає від Церкви служіння, спрямованого на досягнення миру в Європі, у всьому світі та у всіх сферах життя. Саме таке служіння є виразом глибинної суті християнських церков «...адже весь попередній досвід дозволяє припустити, що в сучасних церковних дискусіях довкола миру в світі йдеться водночас і про самі церкви, про їхнє розуміння самих себе та форми своєї соціальної відповідальності» [8, С. 207]. Саме у момент загрози всесвітньому миру настає вирішальний момент для християнської відповідальності перед світом. Європейські народи виявляються нездатними досягнути базовану на християнських цінностях моральну ідентичність, якщо з «...пережитої ними впродовж їхньої історії кількості страждань і з незмірних руйнівних наслідків нової світової війни вони не зроблять недвозначного й остаточного висновку про неприйнятність війни у будь-якій формі» [8, С. 207]. У цьому контексті, як зазначає папа Франциск: «...йдеться про серйозну відповідальність, оскільки деякі реалії сучасності, якщо не знайти для них ефективних розв'язків, можуть викликати процеси дегуманізації, які потім важко буде повернути назад» [11, С. 44–45].

Мир не варто ототожнювати з умиротворенням чи відсутністю насильства. Водночас його не можна розуміти як стан відсутності війни на засадах балансу сил. Мир необхідно щоденно вдосконалювати постійними і цілеспрямованими зусиллями усього міжнародного співтовариства, усіх людей доброї волі. Аналізуючи витоки напруги, які характерні для кожної соціальної реальності, папа Франциск зосереджує увагу на чотирьох принципах, які впливають з постулатів соціальної доктрини Католицької Церкви, серед яких: 1) час важливіший за простір; 2) єдність важливіша за конфлікт; 3) дійсність важливіша за ідею; 4) цілісність важливіша за частину [11, С. 168–176]. Принцип «час важливіший за простір» дає змогу спрямовувати зусилля на довгострокову перспективу без зациклення на проміжних результатах, що дають можливість здобуття швидкого і легкого політичного прибутку, але не сприяють досягненню суті людини, її розвитку у всій повноті. Принцип «єдність важливіша за конфлікт» передбачає аналіз моделей поведінки у конфліктній ситуації та вибір серед їх розмаїття найдосконалішого способу поведінки у конфлікті – намагання зберегти єдність через визнання відмінностей. Принцип «дійсність важливіша за ідею» передбачає уникнення різноманітних форм маскуванню реального стану речей, відмову від популізму, фальшивої риторики, маніпулятивних технік тощо. Натомість принцип передбачає висунення ідей, максимально наближених до реальності, спрямованих на розвиток, вдосконалення та гармонізацію людських, суспільних та міжнародних відносин. Останній принцип – «цілісність важливіша за частину» передбачає збереження балансу між глобалізацією і локалізацією, пошук моделі у якій кожна частина, зберігаючи свою самобутність, прагне пошуку того, що об'єднує усі народи і культури.

Сьогодні людство перебуває на стадії переламного історичного моменту, який, з одного боку, характеризується значним поступом в галузі науки, освіти, високих технологій, новітніх засобів зв'язку, а з іншого, – спостерігається зростання деяких суспільних патологій, зокрема насильства, соціальної апатії, ненависті, нетолерантності, наслідком яких є суспільна несправедливість. Для подолання характерних для сучасних суспільств негативних проявів та відродження людських цінностей і насамперед цінності та гідності людини, папа Франциск пропонує висловити кілька

категоричних «Ні»: «Ні» економіці виключення; «Ні» новому ідолопоклонству грошам; «Ні» грошам, які правлять, замість служити; «Ні» суспільній нерівності, яка породжує насильство; «Ні» егоїстичній нудзі; «Ні» безплідному песимізму; «Ні» духовній світськості; «Ні» війні між нами [11, С. 46–82]. У своєму Апостольському повчанні «Радість Євангелія» папа Франциск зосереджує свою увагу на двох глобальних проблемах сучасності, зокрема, проблемі гуманного ставлення суспільства до бідних та проблемі миру і суспільного діалогу. В контексті вирішення цих проблем, папа наголошує на ролі релігії у їх подоланні. Соціальна наука Церкви, акумулюючи внесок різних наук, повинна висловлювати свою думку про світ, давати певні рекомендації щодо його покращення, адже «...справжня віра, – яка ніколи не шукає зручностей і не зосереджується на собі, – завжди містить глибоке бажання змінити світ, передати цінності, залишити після себе на цій землі щось добре» [11, С. 143].

Сучасний стан занепаду християнських цінностей викликає в людини «світоглядну нудоту», в суспільній свідомості «проглядається ніцшеанська перспектива «вмерлого бога». Однак, зазначає М. Маринович: «...час прозріння не за горами... трагедійний занепад нашого духу невдовзі зміниться на стрімке його піднесення», адже «Ніч найтемніша перед світанком» [10, С. 37]. Головне – подолати свої антипатії, зрозуміти закон Христової любові і не втратити кайрос. Відтак надзвичайно актуально сьогодні звучить заклик папи Франциска: «Вчімо це сьогодні! Не дозволимо вкрасти в нас ідеал братньої любові!» [11, С. 82].

Отже, такі цінності, як істина, свобода і справедливість народжуються і зростають із внутрішнього джерела любові. Життя людей у суспільстві впорядковане, воно дає плоди добра і відповідає потребам гідності людини тільки тоді, коли в його основу покладена правда; коли воно керується справедливістю, тобто реально дотримуються права і виконуються відповідні обов'язки; коли його надихають самовідданістю, а потреби інших приймають за власні; коли воно зміцнюється в єднанні духовних цінностей і турбот про матеріальні потреби інших; коли його свободи не обмежуються, що відповідає гідності кожної людини, розумна природа якої спонукає взяти на себе відповідальність за власні дії. Такі цінності становлять стійку та міцну опору життя і діяльності людини, вони визначають якість усіх суспільних дій та інститутів.

Безумовно, проблема занепаду універсальних цінностей, яка характерна для сучасних плюралістичних суспільств, досліджується не лише релігійними, а й світськими науковцями. Однак важливість і складність проблеми, особливо у зв'язку із загрозою, сформованою протягом останніх десятиліть світовим порядком, викликаним агресією Росії проти України, ставлять перед науковцями нові завдання у дослідженні цієї глобальної проблеми.

1. Венедикт XVI. *Любов у правді* / Венедикт XVI. – Жовква: Місіонер, 2010. – 128 с.
2. Венедикт XVI. *Про християнську любов* / Венедикт XVI. – Митрополіча комісія соціальної комунікації УГКЦ, 2006. – 63 с.
3. Венедикт XVI. *Спасенні надією* / Венедикт XVI. – Львів: «Місіонер», 2008. – 59 с.
4. Віллем Ж.-П. *Європа та релігії. Ставки XXI століття* / Ж.-П. Віллем. – К.: Дух і Літера, 2006. – 331 с.
5. Гьофнер Й. *Християнське суспільне вчення* / Й. Гьофнер. – Львів: Свічадо, 2002. – 301 с.
6. Іван Павло II. *Пам'ять та ідентичність* / Іван Павло II. – Львів: Літопис, 2005. – 168 с.
7. *Катехизм Католицької Церкви* // Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002. – 772 с.
8. Кох К. *Християни в Європі: нові шляхи передання віри* / К. Кох. – К.: Дух і Літера, 2013. – 216 с.
9. Майка Ю. *Соціальне учение Католической Церкви* / Ю. Майка. – Рим – Люблин: Изд-во Святого Креста, 1994. – 479 с.
10. Маринович М. *Цивілізаційні виклики християнським цінностям* / М. Маринович // *Християнин і світ*. – 2010. – № 3 (10). – С. 37–39.
11. Папа Франциск. *Радість Євангелія. Апостольське повчання єпископам, пресвітерам і дияконам, богопосвяченим особам і вірним мирянам про звіцання Євангелія в сучасному світі* / Папа Франциск. – Львів: Свічадо, 2014. – 220 с.
12. Ратцінгер Й. *Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів* / Й. Ратцінгер. – Львів: Місіонер, 2006. – 168 с.
13. *Енциклики его Святейшества папы Римского 1891, 1981, 1991 гг. о труде, человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали*. – К.: Институт праксеологии, 1993. – 278 с.